

Organist in de praktijk

ORGANIST IN DE PRAKTIJK

*Bekende organisten over
het kerkelijk orgelspel*

Onder redactie van
Dick Sanderman en Dirk Out

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

ISBN 978 90 239 2833 1

NUR 667

Vormgeving: Anton Sinke, www.antonsinke.nl

Foto omslag: Detail van het Schnitger-orgel in de Grote of St.-Michaëlskerk te Zwolle, © Gerco Schaap

© 2014 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden

TEN GELEIDE

In het voorwoord van zijn bekende zangbundel uit 1905 vertelt Johannes de Heer hoe hij in de etalage van een Londense boekhandel een liederenbundel zag staan. Dat bracht hem op het idee om voor Nederland een soortgelijke bundel te gaan maken. Zo kan het gaan: een product uit het buitenland vormt de aanleiding om iets dergelijks te maken, specifiek voor de Nederlandse situatie.

In het voorjaar van 2013 verscheen in Amerika het boek *Hymn Playing* van Stuart Forster (Morningstar Publications), een boek waarin elf vooraanstaande kerkmusici worden geïnterviewd over het begeleiden van de gemeentezang en alles wat daarmee samenhangt. Dat levert interessante gezichtspunten op, met uiteenlopende opvattingen. Een lezenswaardig boek, maar wel volledig op de Amerikaanse praktijk gericht: de aanwezigheid van een koor tijdens de dienst is vanzelfsprekend, de organist moet rekening houden met processies door de kerk, enzovoort. Het idee ontstond om een soortgelijk boek samen te stellen, maar dan

toegespitst op de Nederlandse situatie in de protestantse kerken.

Het concept is eigenlijk heel eenvoudig: de redactie formuleert een aantal prikkelende vragen en stellingen en legt die voor aan zo'n twintig ervaren kerkmusici. Hun antwoorden worden gebundeld en geredigeerd, maar elke organist blijft verantwoordelijk voor zijn eigen verhaal. De lezer moet door die verscheidenheid aan antwoorden gestimuleerd worden om na te denken over zijn of haar eigen kerkmuzikale praktijk. Want wat je zelf vanzelfsprekend vindt, gewoon omdat je het al jaren zo hebt gedaan, is dat eigenlijk wel zo vanzelfsprekend? Kennis nemen van andere opvattingen kan verhelderend werken, het schudt je wakker, het biedt stof tot nadenken.

De vragen en stellingen zijn per onderwerp in hoofdstukken gegroepeerd. De antwoorden van de respondenten worden in alfabetische volgorde afgedrukt: dat leek ons de meest objectieve benadering. Ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is, en organisten zijn soms net vogeltjes: de één drukt zich kort en bondig uit, de ander neemt er de tijd voor om zijn overwegingen wat uitvoeriger te formuleren. Wij hebben die verschillen zoveel mogelijk gerespecteerd, maar we hebben wel dóórgevraagd waar dat nodig was om een ieder tot z'n recht te laten komen.

Als redactie danken we allereerst uitgeverij Boeken-
centrum, die ons het vertrouwen schonk en de mogelijkheid bood om dit boek samen te stellen: in het bijzonder Nico de Waal en Inge Slings voor hun waardevolle adviezen en Irma van der Laan voor de secretariële ondersteuning. Zonder hen zou dit boek

er niet zijn gekomen. Dank ook aan Anneke van Walderveen-Sanderman, die het manuscript als mee-lezer taalkritisch doornam. Maar zonder de belangeloze medewerking van de negentien geïnterviewde organisten zou dit boek slechts lege pagina's hebben bevat. Ook hen danken wij hartelijk voor hun inbreng. Wij hopen dat deze uitgave organisten, predikanten, kerkenraadsleden en andere geïnteresseerden zal stimuleren en inspireren om na te denken over de lofzang van de Kerk, de lofzang waarvan Psalm 22 zegt dat zij de troon is waarop onze God troont. 'Houdt dan de lofzang gaande, voor God die leven laat,' aldus de berijmde Psalm 107.

Zomer 2014

Dirk Out en Dick Sanderman

INHOUD

	<i>Portret: Wout van Andel</i>	12
1.	Voorspel	15
	<i>Portret: Hayo Boerema</i>	26
2.	Begeleiden	29
	<i>Portret: Rien Donkersloot</i>	42
3.	Tekstillustratie	45
	<i>Portret: Kees van Eersel</i>	58
4.	Harmoniseren	61
	<i>Portret: Peter Eilander</i>	80
5.	Tussen de regels	83
	<i>Portret: Jan Hage</i>	90
6.	Tussenspel	93
	<i>Portret: Harry G. Hamer</i>	102
7.	Onbekende melodie	105
	<i>Portret: Pieter Heykoop</i>	114
8.	Verschillende versies van melodieën	117
	<i>Portret: Christiaan Ingelse</i>	128

9.	Andere melodie?	131
	<i>Portret: Jos van der Kooy</i>	138
10.	Vóór de dienst	141
	<i>Portret: Martin Mans</i>	152
11.	Collecte	155
	<i>Portret: Gerben Mourik</i>	164
12.	Reageren op de preek	167
	<i>Portret: Peter Sneep</i>	174
13.	Opwekkingsliederen	177
	<i>Portret: Marco den Toom</i>	188
14.	Kerkelijke praktijk	191
	<i>Portret: Minne Veldman</i>	198
15.	Predikant en organist	201
	<i>Portret: André van Vliet</i>	210
16.	Kerkenraad en organist	213
	<i>Portret: Sietze de Vries</i>	222
17.	Orgeltype	225
	<i>Portret: Martin Zonnenberg</i>	234
18.	Honorering	237
	<i>Portret: Jaap Zwart</i>	252
	Nawoord	254

WOUT VAN ANDEL

Wout van Andel (1953) begon zijn muziekstudie op vierjarige leeftijd met pianolessen, hoewel hij toen al een voorliefde toonde voor het orgel. De destijds geldende opvatting was dat pianospelen beter was voor de technische ontwikkeling. Toen hij elf jaar oud was, kreeg hij orgelles van Jan Brandwijk. Na verder lessen te hebben gehad van o.a. Henk Klop te Rotterdam en Mees van Huis te Utrecht, ving hij begin 1973 de vakstudie aan bij Nico van den Hooven aan het Utrechts Conservatorium. Daar behaalde hij in 1977 het einddiploma solospel. Hij zette zijn studie nog enige tijd voort bij Ewald Kooiman te Amsterdam.

In 1978 won hij de eerste prijs van het te Nijmegen gehouden tweejaarlijkse Internationale Rijnstreek Orgelconcours. Sinds december 2012 is hij organist van de Grote Kerk in Apeldoorn.

Wout van Andel treedt niet alleen regelmatig op als solist, maar ook als begeleider en als continuospeler.

Als componist heeft hij o.a. meegewerkt aan de begeleidings- en koorbundel bij het *Liedboek*. Wout van Andel geeft methodiek orgel aan studenten van de Schumann Akademie en is als docent orgel werkzaam te Apeldoorn, Leusden en Woudenberg.

*Veel Opwekkings-
liederen hebben een
sfeer die beter tot
zijn recht komt met
begeleiding door een
band of op z'n minst
een piano.*

---

1 VOOR- SPEL

15

*Wat is de functie van het voorspel?
Hoe lang moet een voorspel zijn?
Heeft het voorspel een temporelatie
met het lied dat gezongen gaat
worden?*

Wout van Andel

Een voorspel geeft aan om welk lied, om welke melodie het gaat, welke sfeer het lied heeft en welk tempo de organist wenst. Als organist wil ik de doorgaande beweging in de liturgie niet verstoren of in de weg zitten door lang voor te spelen. Wie zit daarop te wachten en wat wil je ermee bereiken? Je eigen speelkunsten etaleren? Je moet die speelkunsten in dienst stellen van de muzikale onderdelen in de liturgie.

De lengte van een voorspel wordt ingegeven door de plaats in de liturgie: veel liederen zijn een antwoord op bijvoorbeeld een schriftlezing. Een kort voorspel (intonatie) is dan gewenst, behalve als het lied niet of minder bekend is. Uiteraard kun je tijdens de collecte

of eventueel na de overdenking wat langer voorspelen.

Hayo Boerema

16

De functie van het voorspel is het aangeven van ten eerste de melodie, ten tweede de toonhoogte, ten derde het tempo en eventueel tot slot: het karakter van de tekstuele inhoud.

Een voorspel zonder temporelatie is dus geen geslaagd voorspel te noemen. De lengte hangt af van het moment in de dienst. Bij de intochtspalm en bij ordinariumdelen volstaat een korte intonatie, bij liederen rondom de lezingen mag het iets uitgebreider. Maar sowieso nooit lang. Ik ga uit van maximaal de duur van ongeveer vier gezongen regels. Het moet wel functioneel blijven.

Rien Donkersloot

De functie van een voorspel is in eerste instantie vooral objectief, het moet vooral toonhoogte en tempo van het te zingen lied aangeven. In tweede instantie geeft een voorspel de gelegenheid aan te haken bij het karakter van het te zingen lied.

De lengte van een voorspel hangt sterk af van de plaats in de liturgie. Een lied dat als antwoord fungeert krijgt een korte intonatie, een aanvangspalm kan echter best een voorspel van anderhalve minuut krijgen. In principe heeft het voorspel altijd een temporelatie met het lied dat aan de orde is. Uitzonderingssituatie hierop is het lange voorspel tijdens een collecte, daar is zo'n temporelatie niet direct noodzakelijk.

Kees van Eersel

Het voorspel van een te zingen lied heeft tot doel het tempo, de toonsoort en het karakter van de inhoud van het lied aan te geven. De lengte van het voorspel hangt af van de plaats van het lied in de liturgie. De eerste psalm of psalm van de intocht (bij het adjutorium) zal niet veel meer dan een intonatie moeten

zijn, de gemeente staat immers. Tempo, karakter en modus kunnen, hoe kort ook, uitstekend worden aangegeven. Ook na de schriftlezingen is er wat mij betreft slechts ruimte voor zeer korte voorspelen of intonaties, zodat de dienst van het Woord niet steeds onderbroken hoeft te worden door langdurige muziekelementen. Slechts tijdens de inzameling der gaven is er vóór het aansluitende lied plaats voor een uitgebreidere improvisatie.

Peter Eilander

Het voorspel is niet meer dan een sfeertekening van hetgeen gezongen gaat worden. Even de gemeente de melodie in de mond leggen.

Een voorspel moet zo kort mogelijk. Een prachtige uitspraak van Klaas Jan Mulder hierover is: 'Als het in vier maten kan, moet je er geen acht maten over doen!' Of het voorspel een temporelatie heeft met het lied dat gezongen gaat worden? Zeker, dat lijkt me vanzelfsprekend.

Jan Hage

De functie van het voorspel is het aangeven van de toonsoort, het ritme, het tempo, de melodie en de sfeer van het lied. De lengte ervan hangt af van de plaats in de dienst. Vormt het lied een directe reactie van de gemeente op wat ervoor plaatsvond, dan volstaat een intonatie. Na de preek is er ruimte voor een uitgebreider voorspel. Dan kan het een combinatie zijn van functioneel voorspel en al of niet meditatief orgelspel na de preek, waarin elementen van de preek worden verklankt. Het laatste is een onderwerp op zich. Zo'n lang voorspel kan een zekere zelfstandigheid bezitten, zoals bij grote koraalvoerspelen in de literatuur. In dat geval kan het voorspel qua tempo los staan van de gemeentezang. In de praktijk is het dan toch wenselijk om, voordat de gemeente inzet, een temporelatie te maken, eventueel door middel van een intonatie.

Harry G. Hamer

Bij het voorbereiden en tijdens het spelen van een voorspel moet je ervan uitgaan dat je hiermee de zingende gemeente inleidt op het lied dat gezongen gaat worden. Een voorspel is alleen functioneel als de melodie wordt aangegeven, als de toonsoort duidelijk wordt en als tempo en ritme worden aangegeven. Het voorspel eindigt met een duidelijke metrische afsluiting, waardoor de overgang van voorspel naar lied naadloos verloopt.

Bij een minder bekende of zelfs onbekende melodie kun je ervoor kiezen om het lied in zijn totaliteit en met een duidelijke uitkomende stem te spelen. Hierdoor krijgt de gemeente wat meer affiniteit met de melodie dan wanneer je een vrij voorspel speelt. De lengte van een voorspel is afhankelijk van de plaats van het lied binnen de liturgie. Als het aanvangslied niet wordt aangekondigd, kun je vanuit het orgelspel vóór de dienst al improviserend naar het lied toewerken en ontstaat er vanzelf een langer voorspel. Belangrijk hierbij is dat de temporelatie tussen voorspel en lied ook dán aanwezig moet zijn en zeker vlak voor het moment waarop de gemeente gaat inzetten. Ditzelfde geldt voor het collectespel. Dan kan een vrij werk zijn, maar ook een langer voorspel uit de literatuur, dan wel een geïmproviseerd voorspel. Op andere plaatsen binnen de liturgie kan worden volstaan met een kort voorspel of een intonatie. Hoe kort of lang het voorspel ook is, houd altijd bovengenoemde elementen van een voorspel aan. Wordt hieraan niet voldoende aandacht besteed, dan mist het voorspel zijn functie. Ik kwam vroeger wel eens in een kerk waar voor bepaalde liederen de letters Z.V. (zonder voorspel) vermeld stonden. De organist gaf dan wel een toon vooraf, maar de gemeente was vaak halverwege de eerste regel nóg niet op gang. Een lied inzetten zonder voorbereiding, dat werkt dus niet.

Pieter Heykoop

Het voorspel zie ik als een inleiding van hetgeen daarna volgt. Niet langdradig, maar functioneel, zodat melodie, inhoud en tempo te herkennen zijn. Voor een collectezang kan het voorspel soms wat langer zijn. Ook voor isoritmische gemeentezang geldt dat het voorspel ook het zangtempo aangeeft, zodat de zingende gemeente weet waar zij straks aan toe is.

Christiaan Ingelse

De functie van het voorspel is: de gemeente voorbereiden op het te zingen lied. Dat betekent in de eerste plaats een voorbereiding op het tempo en de toonhoogte, en in de tweede plaats eventueel een voorbereiding op het karakter. Het voorspel moet dus een temporelatie met het lied hebben, hoewel dat ook weer niet al te rigide moet worden opgevat. Als je als organist in je enthousiasme wel eens een ander – bijvoorbeeld te snel – tempo in je voorspel kiest, omdat je de vreugde in het te zingen lied wilt benadrukken, is er natuurlijk nog geen man over boord. Gewoonlijk pakt de gemeente het juiste tempo toch wel op, mits je goed en in een goede ritmische cadans begeleidt. Een al te grote nadruk op het karakter in je voorspel kun je overigens beter vermijden, want dat brengt bijna onvermijdelijk met zich mee dat het voorspel te lang wordt. Het gaat om de voorbereiding, niet om de vertolking van het lied; dat laatste zit in het lied zelf.

Jos van der Kooy

Het voorspel moet in temporelatie staan tot het te zingen lied. Tegelijk moet het de gemeente voorbereiden op de inhoud van dat lied. Als een lied onbekend is, speel ik een lang voorspel. Daarmee maak ik de gemeente bekend met de melodie. Zo'n voorspel kan eenstemmig zijn: de melodie laten horen op een enkele prestant is heel effectief. Een voorspel moet

uitnodigen tot zingen, moet het zingen faciliteren. Ik vind niet dat een lang voorspel de dienst tot stilstand brengt, mits die lengte functioneel is, zoals bij een onbekend lied of bij het tekenen van een sfeer die je niet in een paar seconden kunt neerzetten. Anderzijds, als het kort kan, moet je het kort doen.

Martin Mans

Een voorspel moet een duidelijke inleiding zijn op het te zingen lied. De lengte is afhankelijk van de plaats in de liturgie. Wanneer een lied een antwoord is, bijvoorbeeld op een gebed, is een korte introductie voldoende. Tijdens de collecte is een langer voorspel beter, zodat men pas gaat zingen als het collecteren klaar is; het collectevoorspel is ook een mooi moment voor een muzikaal antwoord op de preek. Bij een onbekend lied is het belangrijk dat de gemeente in het voorspel het lied al zo veel mogelijk aangereikt krijgt qua tempo, melodie en muzikale sfeer.

Gerben Mourik

De functie van een voorspel is tweërlei. Ten eerste: bij een onbekend lied de melodie aan de gemeente presenteren. Ten tweede: bij de liederen die bekend zijn de gemeente voorbereiden op wát we gaan zingen.

De lengte hangt af van de plaats in de eredienst; een intochtspalm kan een wat uitgebreider voorspel krijgen: iedereen moet zijn of haar gedachten dan nog op de dienst richten. Na de lezing van wet of geloofsbelijdenis is alleen een intonatie voldoende om de doorgaande lijn van lezing naar beantwoording niet te verstoren.

Peter Sneep

Een voorspel maak je in de eerste plaats om de toonhoogte aan te geven. Vaak speel ik de eerste twee regels van de melodie voor, met als afsluiting de laatste regel. Dat duurt ongeveer twintig seconden. Ik ben